

2. Організація військового зв'язку (В. Г. Шолудько, М. Ю. Єсаулов, О. В. Вакуленко, Т. Г. Гурський, М. М. Фомін). Навчальний посібник. К.: ВІТІ, 2017. 282 с.
3. Головне управління зв'язку та інформаційних систем Генерального штабу Збройних Сил України. URL: <http://www.mil.gov.ua/ministry/struktura-generalnogo-shtabu/golovne-upravlinnya-zvyazku-ta-informacijnih-sistem-gsh-zsu.html>
4. Современное состояние и перспективы развития средств войсковой связи в странах НАТО // Зарубежное военное обозрение. URL: <http://www.zvo.su/suhoputnye-voyska/sovremennoe-sostoyanie-i-perspektivy-razvitiya-sredstv-voyskovoy-svyazi-v-stranah-nato.html> (дата звернення: 10.05.2018).
5. Мелешко О. М., Пасько І. В., Сушинський Д. О. Загальний підхід до моделювання процесів передачі та обробки інформації в системі управління ракетних військ і артилерії // Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил. 2017. Вип. 5 (54). С. 97–101.
6. Радиостанция RF- 5800H-MP. URL: <https://military.trcvr.ru/2015/09/06/radiostancija-rf-5800h-mp/> (дата звернення: 10.05.2018).
7. HARRIS: Радиостанция ОБЧ/УВЧ портативная, сетевая RF-7800M-HH. URL: <http://radiocom-review.blogspot.com/2012/08/harris-rf-7800m-hh.html> (дата звернення: 08.02.2018).

Кам'янецька Уляна

Науковий керівник: проф. Зуляк І. С.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ «СОЮЗДРУКУ» НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ (1945–1955 РР.)

Актуальність досліджуваної проблеми ґрунтується на тому, що питання особливостей функціонування «Союздруку» на Тернопільщині упродовж окресленого часу науковцями не вивчалось.

Наукова новизна полягає у тому, що автором статті чи не вперше зроблено спробу проаналізувати її.

Об'єкт дослідження – Тернопільщина в період другої половини 1940-х – першої половини 1950-х рр.

Предмет дослідження – тенденції та особливості функціонування «Союздруку» на Тернопільщині в означений період.

Мета статті – дослідити особливості «Союздруку» на Тернопільщині упродовж другої половини 1940-х – першої половини 1950-х рр.

Основні завдання статті:

- окреслити мережу відділів «Союздруку»;
- з'ясувати виконання планів передплати періодичних видань;
- охарактеризувати радянську модель розповсюдження преси.

Основу джерельної бази складають архівні матеріали фонду Р-2793 Державного архіву Тернопільської обл.

17 вересня 1939 р., в результаті нападу СРСР на Польщу, західноукраїнські землі опиняються у складі УРСР. З метою якнайшвидшого поширення радянської влади на Західну Україну, розроблено програму відповідних заходів. Важлива роль у якій відводилася мобілізації населення до побудови комуністичного суспільства в СРСР, поширення радянської ідеології. Для цього найдієвішим засобом була комуністична преса. Тому радянська влада утвердившись, почала розширювати мережу «Союздруку» на західноукраїнських землях, утворюючи обласні, районні пункти з розповсюдження преси.

10 жовтня 1939 р. утворено Тернопільський обласний відділ з розповсюдження преси «Союздруку», який розпочав формувати розгалужену мережу органів для розповсюдження преси. Проте його діяльність тимчасово припинилася у липні 1941 р., у зв'язку з нацистською окупацією території. Після звільнення території УРСР у 1944 р. діяльність «Союздруку» відновила, влада створювала спеціальні органи для розповсюдження преси, мережу кіосків і органів для роздрібної торгівлі пресою. Цей процес відбувався в час повоєнної відбудови господарства. На Тернопільщині утворено розгалужену мережу відділів «Союздруку».

Упродовж існування СРСР, Тернопільську обл. поділено на значну кількість районів. За різними даними, у повоєнний період тут було 38 або 39 районів, вони створювались для зручності управління територією. Зокрема, утворено такі райцентри: Бережанський,

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Білобожницький, Борщівський, Буданівський, Бучацький, Великобірківський, Великоглибочецький, Великодедеркальський, Вишнівецький, Гримайлівський, Гусятинський, Заліщицький, Заложцівський, Збараський, Зборівський, Золотниківський, Золотопотіцький, Козлівський, Козівський, Копиченський, Коропецький, Кременецький, Ланівецький, Мельнице-Подільський, Микулинецький, Монастирський, Новосільський, Підволочиський, Підгаєцький, Почаївський, Пробіжнянський, Скала-Подільський, Скалатський, Струсівський, Терехівський, Товстенський, Чортківський, Шумський, м. Тернопіль [6, арк. 4]. У кожному з них існували як райвідділи, так і контори зв'язку, міські відділи зв'язку, газетно-журнальні експедиції (далі–ГЖЕ), телефоно-телеграфні і поштові контори, склади, на яких зберігалася преса.

У 1944 р. на місцях утворено 40 райвідділів, ГЖЕ, контор зв'язку, крім них діяли міські відділи «Союздруку» [1, арк. 23]. Вони підпорядковувалися обласному відділу розповсюдження та експедитування преси (далі–РЕП) обласного управління Міністерства зв'язку в м. Тернополі, подавали зведені відомості про діяльність відділів і кіосків області до відділу пропаганди й агітації обласного комітету Комуністичної партії України та обласного управління Міністерства зв'язку. УРСР тоді ці, завірені начальником і головним бухгалтером обласного управління дані, відправлялися до республіканського відділу «Союздруку» УРСР. Після чого зведені відомості з діяльності республіканського відділу «Союздруку» надходили до Центрального управління РЕП у м. Москві [2, арк. 70].

При кожному райвідділі «Союздруку» утворювалася районна контора зв'язку, яка відповідала за виконання планів з передплати, дані які подавалися в обласний відділ про постачання району друкованими матеріалами і відповідала за утримання підприємств у належному матеріально-технічному стані.

Згідно з постановою Ради Міністрів СРСР від 20 листопада 1946 р. «Про порядок розповсюдження газет та журналів, для прийому підписки на 1948 р.», крім наявної мережі створено ще 47 місць прийому індивідуальної передплати, включаючи 39 в поштових підприємствах, 8 у навчальних закладах та великих підприємствах [2, арк. 44].

Таким чином, до мережі «Союздруку» ввійшли пункти прийому індивідуальної передплати на газети та журнали, які були в усіх міських відділах, поштампах, міських і районних конторах, відділеннях і агентствах зв'язку, газетно-журнальних кіосках, а також планувалося відкрити пункти передплати на фабриках та заводах, у великих цехах підприємств, при новобудовах, шахтах, підприємствах нафтової промисловості, у навчальних та інших закладах, для того, щоб охопити пресою якнайбільшу кількість населення. З метою поширення преси на селі планувалося відкрити передплатні контори в усіх колгоспах, машино-тракторних станціях (далі–МТС), радгоспах, на тваринних фермах, майстернях тощо [5, арк. 2-3]. У 1953 р. в області нараховувалося 932 пункти прийому передплати, з яких один пункт був відкритий на великих заводах та фабриках, 293 у навчальних закладах та інших організаціях, 352 у колгоспах, радгоспах та МТС, 173 у відділах та агентствах зв'язку та 132 в інших колективах [7, арк. 26].

Проте, незважаючи на ці заходи, все ж таки спостерігалася недостатність охоплення мережею розповсюдження преси населених пунктів області. Так, передплатою на сільськогосподарські видання не охоплено всіх голів колгоспів, бригадирів тракторних і землеробських бригад та інших сільськогосподарських робітників [8, арк. 2]. Отже, деякі видання своїми тиражами не охоплювали тієї категорії населення, на яку вони розраховані.

З 1947 р. мережа «Союздруку» включала 38 контор зв'язку, 72 агентства, 98 колгоспів, 11 радгоспів, 1134 культосвітніх установ і 1160 газетних відділень [2, арк. 47]. До культосвітніх установ належали 47 міських і районних бібліотек, 41 будинок культури, 854 сільських і колгоспних бібліотек та клубів, 190 хат-читалень та 2 об'єкти інших культосвітніх установ [2, арк. 23]. У 1949 р. до цієї мережі увійшли ще 105 відділень зв'язку розташованих в усій області.

Отже, мережа «Союздруку» розширювалася за рахунок включення до її складу інших установ, які крім свого основного призначення займалися розповсюдженням преси. У цей період «Союздруку» розвинув розгалужену мережу органів для охоплення радянськими виданнями територію області.

У мережу роздрібної торгівлі пресою Тернопільської обл. входили кіоски, операційні вікна при райвідділах, створювалася пересувна мережа розповсюдження преси. У період

виборів до Верховної Ради УРСР і в місцеві ради робітничих депутатів, газети постачалися в окружні виборчі комісії, а також у кожен агітпункт області. Працівники низового поштового апарату: агентства зв'язку (далі–АЗ), листоноші, кіоскери поширювали пресу шляхом обходу квартир виборців. Таким чином, ще більше розширювали мережу розповсюдження преси [2, арк. 45].

З 1949 р. формується пересувна мережа «Союздруку», яка характеризувалася виходом кіоскерів і позаштатних працівників для розповсюдження преси вроздріб, який полягав в обході різноманітних установ, базарів, розміщення тимчасових столиків з пресою при в'їзді в села і колгоспи, у парках, кіно, театрах, інших місцях відпочинку населення. Інших видів пересувної мережі в області не було. Починаючи з 1953 р., до цих робіт залучалося більше працівників, щоб охопити пресою широкий загал. Так, тепер працівники пошт, керівники відділів, завідувачі агентствами зв'язку, колгоспні та відомчі листоноші, комсомольський актив здійснювали обхід і продаж преси на селі, у місцях сільськогосподарських робіт і кампаній, у яких задіявалася значна кількість осіб [7, арк. 12]. Упродовж 1953 р. в розповсюдженні преси вроздріб брали участь 1060 колгоспних і відомчих листонош [7, арк. 14].

Ці заходи мали на меті охопити пресою працівників різних галузей виробництва, а також забезпечити максимальну реалізацію наявної преси. Крім цього практикувалося комплектування бібліотек сільських культосвітніх закладів, колгоспів та МТС. Таких бібліотек в 1953 р. було укомплектовано сільськогосподарською, художньою та суспільно-політичною літературою на 13570 крб. [7, арк. 12].

На початок 1947 р. у міській місцевості нараховувалося 16 кіосків: 3 в облцентрі, 11 в райцентрах, 2 на залізничному транспорті. До 1950 р. у райцентрах зросла кількість кіосків до 14. У цей період з'являються перші кіоски в сільській місцевості. Проте вже у 1953 р. спостерігається значне збільшення кількості кіосків на місцях. Так, у містах області нараховувалося 28 кіосків, у райцентрах 24, на залізничних станціях 2, в селах, МТС, колгоспах 8 [7, арк. 68-69].

Кількість кіосків у різних районах коливалася у межах 1 або 2. У більшості районів їх нараховувалося по одному, однак у Бережанах, Бучачі, Заліщиках, Зборові, Золотому Поточі, Чорткові, Скалі-Подільській, Кременці, Підволочиську, Струсові, Теробовлі та деяких інших районах було по 2. У Тернополі функціонувало 9 кіосків, зокрема, 2 при вокзалі [5, арк. 66-67].

На 1 січня 1955 р. до мережі «Союздруку» входило 60 кіосків, з яких 56 було у містах і селах, 2 на вокзалах, 3 в МТС, а також 10 столиків, розташованих біля кіосків та на вулицях міст [8, арк. 63].

Таким чином, у 1955 р. Тернопільська обл. була охоплена мережею кіосків «Союздруку», наявних у кожному райцентрі області, 2 – в селах з промисловими підприємствами. Зокрема, у с. Березовиця Микулинецького району, де розташовувався цукровий завод та у с. Озеряни Скала-Подільського району, де був лісообробний завод, 2 кіоски розташовувалися у місцях відпочинку: в будинку відпочинку в Копиченецькому районі та в санаторії Золото-Потіцького району [9, арк. 7].

У 50-х рр. ХХ ст. в Тернопільській області було 38 МТС, з яких 23 МТС розташовувалися в райцентрах та 16 в селах, та 3 радгоспи. Продаж преси в у 23 МТС здійснювався через кіоски, в 9 через відділи і агентства зв'язку, а в 6 колгоспними та відомчими листоношами, а в радгоспах через відділи зв'язку [9, арк. 7].

З метою зростання розповсюдження преси активно використовували газетні вітрини, вони мали на меті показати весь асортимент продукції та зацікавити населення оформляти передплату на журнали і газети. У селах було набагато більше газетних вітрин у порівнянні з містами. У 1947 р. в містах розміщено 124 газетні вітрини, проте до 1950 р. їх кількість збільшилася до 289, а у селах було 956 вітрин, проте вже за три роки їх кількість зросла до 1376 [2, арк. 26; 4, арк. 22]. Створювалися рекламні щити, розташовані на головних вулицях міста.

Для популяризації преси серед населення широко використовувалися засоби власне преси. Так, для розширення передплати на центральні і місцеві видання, проводилася рекламна кампанія в газетах, у яких виходили короткі огляди, анотації, статей чи заміток про те чи інше видання. Місцеві радіостанції проводили агітаційну роботу серед своїх слухачів, рекомендуючи їм передплачувати те чи інше видання. Серед населення поширювалися рекламно-інформаційні матеріали – плакати, оголошення, афіші, листівки тощо [5, арк. 4].

Для поширення преси серед населення регулярно проводилися різноманітні заходи, на яких кожен бажаючий міг придбати будь-яке видання. У Тернополі систематично проводилися виставки журналів та читацькі конференції, книжкові ярмарки, на яких бажаючі могли ознайомитися з усім асортиментом наявної продукції. З 1954 р. в облцентрі і районах області регулярно проводилися книжково-газетно-журнальні базари, у яких брали участь усі кіоскери «Союздруку», керівники відділів зв'язку, заступники керівників АЗ, колгоспні і відомчі листоноші області [8, арк. 7].

Поштовий відділ управління зв'язку постійно працював над оптимізацією шляхів доставки преси передплатникам. Тому створення районних газетних вузлів мало велике значення для організації та координації розповсюдження друкованих видань в області. У 1953 р. на території області діяло 54 газетних вузли. До них надходили газети і журнали з облвідділу РЕП, а туди вона потрапляла з газетних поштампів Москви, Києва, облвідділу, ГЖЕ м. Львова, та інших видавництв. Вони відповідали за постачання райконтр пресою, а звідти вона вже потрапляла у кіоски, в залежності від плану передплати. Для розповсюдження періодики в області використовувалися ті ж органи, проте вона сортувалася в облвідділі РЕП, з якого надходила до контр зв'язку і звідти до кіосків. Упродовж 1953 р. в розповсюдженні преси брали участь 176 відділів та АЗ [7, арк. 14].

У Тернопільській обл. утворено 2 міжрайонні кущові центри, у яких збиралася інформація про діяльність районів, які до них належали, оформлялися бухгалтерські звіти з діяльності, проводилися кущові наради. Такі центри були в Тернополі, до якого було прикріплено 10 районів, та Збаражі також 10 районів та 4 райони, які обслуговувалися працівниками облвідділу. Крім того, до бухгалтера Чортківського райвідділу для введення бухгалтерії прикріплялися 7 районів, а до бухгалтера Кременецького району—5 районів для обробки первинної інформації. З цього стає зрозуміло, що тут також були створені своєрідні кущові центри звідки інформації надходила в облвідділ [3, арк. 89].

При райконтрах зв'язку створювалися операційні вікна, які обслуговувалися працівниками пошти. У 1953 р. на території області діяло 38 таких вікон, через які було продано газет, журналів та книг на 30741 крб. [7, арк. 11].

Мережею роздрібною торгівлі були охоплені як обласний центр, так і райцентри, міста, які не були райцентрами та поселення, села, залізничний транспорт. У 1953 р. у діяльності «Союздруку» виникла проблема, пов'язана з незадовільним станом складів. У більшості райконтр зв'язку склади для товарів були погано обладнані, знаходилися в прибудовах до кіосків, які перебували в аварійному стані і підлягали ремонту. За цілісність товару, який у них знаходився, ніхто не міг відповідати. Тому для «Союздруку» першочерговим було завдання знайти добре обладнане приміщення для збереження товарів.

Проте обласному відділу «Союздруку», як відносно самостійній одиниці, для розповсюдження преси не вдалося довго проіснувати. Згідно з наказом Міністерства зв'язку УРСР від 11 січня 1955 р. № 21 обласний відділ «Союздруку» ліквідовано і передано у відомство Тернопільській конторі Міністерства зв'язку УРСР. Згодом, відповідно до наказу облуправління зв'язку від 29 травня 1972 р. № 58, його реорганізовано в обласне агентство «Союздрук».

Отже, «Союздрук» на Тернопільщині був засобом поширення радянської ідеології на цій території. Головним його завданням визначалося поширення серед населення за допомогою преси духу комунізму, радянського способу життя. Для цього створювалася розгалужена мережа органів «Союздруку», яка охоплювала всю територію, зокрема і Тернопільську обл. Тут було створено мережу кіосків, відділів та АЗ, які були в обласному та районних центрах, кожному місті, селах, МТС. Також утворювалася пересувна мережа, яка поширювала пресу безпосередньо серед населення у місцях відпочинку та сезонних робіт.

Особливістю радянської моделі розповсюдження преси було те, що всі зусилля спрямовувалися на реалізацію плану, розробленого для кожної території. З часом більшого значення надається індивідуальній передплаті, для кожного видання встановлюються ліміти його тиражів, тому зникає можливість необмеженої передплати на певне видання, створюються каталоги наявної продукції. У містах і селах з'явилися газетні вітрини, за допомогою яких широкий загальний мав можливість ознайомитися з асортиментом книжкової, газетної та

журнальної продукції. В усіх населених пунктах створювалися передплатні контори, які сприяли поширенню преси.

У обласних і райцентрах функціонували читацькі конференції, з'являлися книжкові ярмарки, виставки журналів, на яких передплатники мали можливість ознайомитися з наявною періодикою, сільські та міські бібліотеки поповнювалися новими виданнями.

Прогресивним явищем було те, що мережа «Союздруку» охопила своєю діяльністю усі населені пункти Тернопільщини, створили дієвий механізм розповсюдження преси, хоча в ньому дуже часто проявлялися недоліки, пов'язані з різноманітними обставинами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Отчети основной деятельности за 1944 г., 1946 г. // Держархів Тернопільської обл., ф. Р-2793 (Тернопільський обласний відділ «Союздруку»), оп. 1, спр. 1, арк. 23.
2. Отчети основной деятельности за 1947 г. . // Держархів Тернопільської обл., ф. Р-2793 (Тернопільський обласний відділ «Союздруку»), оп. 1 спр. 2, арк. 23, 26, 44-45, 47, 70.
3. Годовой отчет за 1948 г. // Держархів Тернопільської обл., ф. Р-2793 (Тернопільський обласний відділ «Союздруку»), оп. 1, спр. 4, арк. 89.
4. Отчети основной деятельности за 1949 г. // Держархів Тернопільської обл., ф. Р-2793 (Тернопільський обласний відділ «Союздруку»), оп. 1, спр. 7, арк. 22.
5. Приказы Министерства связи СССР, облуправления и отдела распространения печати 21 сент. 1953 г.-6 декабря 1954 г. // Держархів Тернопільської обл., ф. Р-2793 (Тернопільський обласний відділ «Союздруку»), оп. 1, спр. 19, арк. 2-4, 66-67.
6. Акты инвентаризации основных средств за 1953 г. // Держархів Тернопільської обл., ф. Р-2793 (Тернопільський обласний відділ «Союздруку»), оп. 1, спр. 26, арк. 4.
7. Отчет о работе отдела распространения печати за 1953 г. // Держархів Тернопільської обл., ф. Р-2793 (Тернопільський обласний відділ «Союздруку»), оп. 1, спр. 21, арк. 11-12, 14, 26, 68-69.
8. Отчет об итогах подписной кампании на газеты и журналы на 1954 год. // Держархів Тернопільської обл., ф. Р-2793 (Тернопільський обласний відділ «Союздруку»), оп. 1, спр. 29, арк. 2, 7, 63.
9. Отчет о работе отдела распространения печати за 1955 г. // Держархів Тернопільської обл., ф. Р-2793 (Тернопільський обласний відділ «Союздруку»), оп. 1, спр. 38, арк. 7.

Лемішка Володимир
Науковий керівник: доц. Куций І. П.

ПЕРЕЯСЛАВСЬКІ СТАТТІ 1659 Р. В СУЧАСНІЙ НАУКОВІЙ ІСТОРИЧНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Актуальною причиною для розвитку цього дослідження вважаємо необхідний внесок в історичну науку та культурно просвітню сферу обширного аналізу проблем Переяславу 1659 року, після якого Україна втратила політичну автономію. В цій статті зібрано концептуальні узагальнення історіографічного дослідження сучасної української наукової літератури з проблем гетьманської дипломатики. Українсько-російські взаємовідносини належали і належать до пріоритетних напрямів наукового пошуку дослідників цих держав. Велика кількість монографій, статей, наукових доробків по тематиці дослідження, дають розуміння, що на цьому етапі історії між двома народами існували непрості і неоднозначні стосунки, що й привертало увагу істориків, навіть попри радянські репресії. Визначення ключових проблем утвердження української державності в Переяславських статтях 1659 року, є актуальним завданням української історіографії з початку незалежності національної історії. А думка про те, що роль цього договору в працях сучасних істориків України, формує національні погляди в середовищі, щодо сусідньої держави – дає поштовх до перевірки такого припущення у написанні дослідження по зазначеній тематиці.

Метою цього дослідження, вважаємо вирішення питання, чи сучасні праці українських істориків про образ військової дипломатики царського уряду та оцінки українсько-російського досвіду введення переговорів, зокрема в Переяславі у 1659 році, сприяють формуванню векторів національної ідентичності в сьогоденній Україні.

За основні завдання вбачаємо: ретельний аналіз сучасних праць спеціалістів по згаданій проблемі; з'ясування причин гетьманських поступків в домовленостях 1659 року; та